

A terhek megosztása: a konzorciumi adatbázis-használat tervezése

Klinger Thomas

Klinger, T.: Sharing the load: A planning checklist for consortial database use. (In.: *Journal of Library Administration*. Vol. 26., No. 3-4., 1999., pp. 91-113.) tanulmányát **Koltay Tibor** tömörítette.

Számtalan tapasztalat szűrhető le az OhioLINK konzorcium működéséből. Az OhioLINK eredetileg 13 tagú szervezet volt, amely ma 56 felsőoktatási és tudományos könyvtárat tömörít. A több mint 21 millió rekord nagyságú közös katalógust, a mintegy 60 adatbázist, 600 online folyóiratot kínáló konzorcium 750 000 hallgató, oktató és kutató rendelkezésére áll Ohio államban.

Az OhioLINK irányítására négy bizottságot állítottak fel. Kis létszámú központi apparátusát a résztvevő könyvtárak igazgatóiból álló tanácsadó testület és egy sor munkabizottság segíti.

A tapasztalatok a következő strukturált kérdések és a hozzájuk fűzött magyarázatok formájában fogalmazhatók meg a konzorcium szervezésével és vezetésével, az adatbázisok kiválasztásával és működtetésével, profilírozásával kapcsolatban.

A konzorcium szervezete és vezetése

1. Van-e a konzorciumot irányító központi személyzet?
2. Megosztják-e a vezetést a résztvevő intézmények (konzorciumi tagok) között? Ha igen, választják vagy kinevezik-e (delegálják-e) a képviselőket? A képviselők dékánok, igazgatók, középvezetők vagy az egyéb kategóriából kerülnek ki?
3. A vezetés a központosított és az elosztott irányítás keveréke-e?
4. Az a vezetési struktúra, amely jó volt 13 együttműködő esetben, jó lesz-e 56 résztvevő számára is? Mikor kell az implementációval foglalkozó bizottságoknak valami mássá átalakulniuk? Mikor érik meg a konzorcium arra, hogy a kép-

viseleti sémát és az operatív bizottságok üléseinek rendjét megváltoztassuk.

Egy sikeres konzorciumnak egyszerre kell széles körű képviseletet biztosítani és képesnek lenni a gyors reagálásra. Egy erős központi szervezet hatékony a licencek meg tárgyalásakor és az implementáció során, de nem feltétlenül jelenti a résztvevők megfelelő képviseletét. Az OhioLINK konzorciumban a központi személyzet, a bizottsági képviselet, az igazgatókból álló tanácsadó testület vegyes szervezete a gyakori ülésekkel kombinálva jól teljesíti a többcélú szervezet elé kitűzött célok megvalósítását.

Az adatbázisok kiválasztásának folyamata

1. Az egész konzorciumot reprezentáló bizottság választja-e ki az adatbázisokat?
  - a) Választás vagy delegálás útján kerülnek-e be a bizottságba annak tagjai?
  - b) Tagjai-e a bizottságnak olvasószolgálati könyvtárosok, igazgatók, mások?
  - c) Léteznek-e a konzorciumi tagok méltányos kiválasztására vonatkozó irányelvek?
2. A konzorcium személyzete választja-e ki az adatbázisokat?
3. Működőképes-e a bizottság és a konzorciumi személyzet munkájának kombinációja?
A túl sok forrásból származó döntések megmegegyeztetik a folyamatot. Kérdés, hogy nincsenek-e a döntéshozók túl messze a felhasználóktól. A központi személyzet hatékony lehet a tárgyalásban és döntéshozásban, de túl messze van a felhasználóktól. Ugyanakkor a résztvevő könyvtárakban gondot jelenthet az ottani munkatársak által a konzorciumi munkára fordított munkaidő.

Az adatbázisok kiválasztásának kritériumai

1. Olyan adatbázisokat vásárol-e a konzorcium, amelyeket csak néhány résztvevő intézmény engedhetne meg magának (high-end adatbázisok)?
  2. Olyan adatbázisokat vásárol-e a konzorcium, amelyeket szinte mindenki szolgáltatna maga is, de a cél, hogy olcsóbban jussanak hozzá a konzorciumi formában (low-end adatbázisok)?
  3. Vannak-e kiválasztási és lemondási kritériumok az adatbázisok következő jellemzői vonatkozásában:
    - ☞ intellektuális adatminőség
    - ☞ technikai adatminőség
    - ☞ tematikus lefedettség
    - ☞ a szállító (vendor) eddigi teljesítménye
    - ☞ az interfész minősége és teljesítménye
    - ☞ a felhasználás mennyisége
    - ☞ ára.
  4. Elég rugalmasak-e a konzorcium strukturái és folyamatai, hogy gyorsan kihasználja az előnyös egyszerű ajánlatokat, lehetőségeket?
- Az adatbázisok kiválasztásának kritériumai a konzorciumban ideális esetben a tervezés, az idealizmus, a realizmus és a (kihasznált) lehetőségek elegye. Néha egy-egy termék váratlanul készül el, a szállító meglepő módon készséges és a gyors döntés csodálatos eszközt adhat a résztvevők kezébe attraktív áron. Ezeket a lehetőségeket azonban el is mulaszthatjuk. Ezzel kapcsolatban felmerül annak a kérdése, hogy egy nagy, a résztvevők széles körét reprezentáló bizottság tud-e valaha is döntést hozni, mondjuk adatbázisok lemondásáról.
- A high-end adatbázisok beszerzésének előnye, hogy az adatbázisok köre bővül, hátránya viszont hogy nem mondhatók le duplumként előfizetett helyi adatbázisok, így nem takarítható meg pénz ezen a réven.

Adatbázis-licenckek, árszabás, finanszírozás

1. Az egész konzorciumra szólnak-e a licenckek?
2. Központilag finanszírozzák-e a licencket?
3. Megosztják-e az adatbázisok költségét a résztvevők és a központi iroda között?
4. Azonos finanszírozási modellt alkalmaznak-e a szoftverre, hardverre, személyzetre és a működési költségekre?
5. Megosztják-e az adatbázisok költségét a résztvevők és a központi iroda között, míg az egyéb projektköltségek központosítva vannak?
6. Van-e különbség árazás tekintetében a köz- és magánintézmények, a konzorcium mag- és kapcsolódó intézményei között.
7. A licencket és az árakat az egyidejű felhasználók száma, az intézmény létszáma (teljes foglalkoztatottra átszámított létszáma), a portok száma, vagy ezek valamilyen kombinációja alapján határozzák-e meg illetve limitálják?
8. Alacsonyabb-e az ár, ha a konzorcium tagjai fenntartják helyi papíralapú vagy elektronikus előfizetésüket?
9. Van-e garancia az elérhetőségre rövid és hosszú távon, azoknak az intézményeknek, amelyek helyi papíralapú vagy elektronikus előfizetésüket lemondják?
10. Minden adatbázist saját költségvetésükből fizetik-e a résztvevők, vagy bizonyos adatbázist (adatbázisokat) a konzorciumon keresztül finanszírozzák? Mennyire lehetnek rugalmasak a résztvevők ennek meghatározásában?
11. Kell-e a résztvevőknek különböző felhasználói szinteket (pl. teljes állású oktatók szemben a helyi (nem-egyetemi) felhasználókkal, vagy joghallgatók szemben a más szakosokkal) meghatározniuk a szállítók számára? Fel kell-e állítaniuk login-procedúrákat, vagy állnak-e előttük más technikai és működtetési akadályok?
12. Megkövetelik-e az adatbázis-szolgáltatók vagy elektronikus folyóiratok kiadói, hogy a konzorcium és annak tagjai több évre előre előre elkötelezzék magukat az ő termékük, szolgáltatásuk mellett?
13. A konzorcium, mint jelentős vásárlóerőt képviselő ügyfél tud-e tárgyalni több vendorról a célból, hogy hozzáférést kapjon a bibliográfiai adatbázisokhoz és az azokban idézett folyóiratok teljes szövegehez?
14. Vannak-e a konzorciumnak írott szerződési útmutatói, amelyek a következő kérdéseket tárgyalják:
  - ☞ a szállítóktól elvárt szolgáltatások általános leírása,
  - ☞ az összes konzorciumi szerződés pénzügyi határidői és feltételei,
  - ☞ a konzorciumi szerződések általános hatóköre,
  - ☞ az audit-procedúrák,
  - ☞ a szerződő felek általános kötelezettségei,
  - ☞ a felelősség és garancia megállapítása,
  - ☞ a szerződésektől való elállással (a szerződések felbontásával) kapcsolatos rendelkezések vagy az elállás (felbontás) kritériumai,
  - ☞ a szerződések általános nyelvezetének, valamint a specifikusan konzorciumi környezetben keletkezett szerződések nyelvezetének definíciói.

A központi finanszírozás a résztvevők számára megtakarításokat tesz lehetővé. Elveszthetik azonban ellenőrzésüket a licenc-vásárlás és az árazás felett. Veszteségek is érhetik őket abban az esetben, ha fenntartójuk forrásokat von meg tőlük arra hivatkozva, hogy azokra nincsen szükségük, mivel a szolgáltatást a konzorcium finanszírozza. Valószínűleg ebből a szempontból a legjobb a költségek megosztása a konzorcium központi irodája és a résztvevők között. Így megmarad a kontroll és a fenntartók is látják a finanszírozás szükségességét. Ez a megosztás nagyobb óvatosságra és a kiválaszt-

tási folyamatban való fokozott részvételre készíti a konzorciumi tagokat. Hátrány viszont, hogy meg van kötve a kezük, hiszen nagyon nehéz egy konzorciumból kilépni, különösen ha a kilépés a többi résztvevő számára drágulást okoz.

Telepítés

1. Az adatbázisokat a konzorcium központi gépre telepítik-e?
2. Az ilyen központosított telepítés nyomán ugyanazt a terméket kapják-e a résztvevők, mint amit korábban kaptak helyi adatbázisként?
3. Vagy inkább kapuszolgálatot nyitnak az adatbázisokhoz való eléréshez már létező helyen?
4. Hányféle interfész (front-end) kell a teljes adatbázis-választék használatához? Korlátozni kívánják-e az interfészek sokféleségét? Fognak-e kritériumokat meghatározni az ilyen döntések ára és hasznossága közötti egyensúly megteremtésére? Az ilyen kritériumok az egyetlen interfész nyújtotta kényelmes használatot, a jó oktathatóságot és gazdaságosságot állítják szembe (és próbálják egyensúlyba hozni) azzal, hogy az egyetlen interfész potenciálisan drágább és rosszabb lehet az információ-visszakeresésben nyújtott teljesítménye, továbbá a vevőszolgálat megerősítését igényli a konzorciumi irodában. Vajon az alkalmazkodás-e a legjobb irányelv?
5. A kereső-eszköz és az interfész specifikációját egy bizottság, a konzorciumi munkatársak vagy a szállító fogja-e meghatározni?

Ha egy központi gépre töltjük fel az adatbázisokat könnyebben oldhatjuk meg az egységes interfész problémáját. Ez feltételezi, hogy legyen egy központi hely, számítógép és OPAC, továbbá szükséges, hogy az integrált könyvtári rendszer szállítója tudja kezelni a bibliográfiai adatbázisokat. Az ilyen megoldás olcsóbbá teheti az adatbázisok használatát.

Nem mindig hozza meg azonban a központi feltöltés a várt eredményeket. Az egyes szállítók gépeihez való csatlakozás, mint alternatíva szintén járhat előnyökkel és hátrányokkal. Egy jól ismert, kipróbált szállító, amelyik régóta nyújt megbízható információt ismert interfész segítségével, hasznos lehet. De ha a sokféle szállító különféle interfészeit kell használnunk, nagyon nehézé válik a felhasználók oktatása. Az ilyen megoldás esetében a helyi állományadatok és az adatbázisok bibliográfiai adatainak összekapcsolása alig lehetséges. Ha sok helyről kapjuk az információkat kisebb gond a központi gép esetleges kiesése, mint ha minden adatbázist azon az egyetlen gépen tárolnánk.

A szállítók

1. Több szállítóval szerződnek-e? Külön szállítója lesz-e a keresőeszköznek, külön-külön az adatbázisoknak és lesz az integrált könyvtári rendszernek is egy szállítója?
2. Hány szerződést tud a konzorcium kezelni?
3. Mennyi egymásra mutogatást tud a konzorcium elviselni? Van-e elegendő embere és eltökéltsége arra, hogy az egymás természetes konkurenciájának számító szállítók közös fejlesztéseit menedzselje?
4. Hogyan fogja a szállítók száma a várható megbízhatóságot befolyásolni?
5. Kialakít-e a konzorcium kritériumokat és folyamatokat a szállítók teljesítményének nyomon követésére és értékelésére? Fognak-e mérőszámokat felállítani a szállítók teljesítményének értékelésére? Összeegyeztethetők-e ezek a mutatók az adatbázis-értékelés, valamint a szerződések nyomon követésének kritériumaival?

Ha a szállítóknál el akarjuk érni, hogy új kapcsolatrendszereket építsenek ki, hogy testreszabott megoldásokat nyújtsanak számunkra, nem lesz könnyű dolgunk.

Adatbázis-profilírozás

1. A profilírozást a konzorcium személyzete, valamilyen bizottság, vagy az integrált könyvtári szoftver szállítója fogja-e elvégezni? Esetleg ezek valamely kombinációját választják?
2. Lesz-e a konzorciumnak szisztematikus eljárása a profilírozás/tesztelés/betöltés folyamatára. Egy ilyen eljárás minimális lépései a következők:
  - a.) A folyamatok időbeli ütemezése
  - b.) Előzetes mintarekordok bekérése az adatok szállítójától
  - c.) A profil bekérése papíron az adatok szállítójától/a betöltést végző szállítótól
  - d.) A papír-profil és teszt-betöltés felülvizsgálata ütemezése
  - e.) A profil fenntartásával kapcsolatos dokumentáció és szabványos folyamatok meghatározása
  - f.) A profil karbantartásával, javításával kapcsolatos intézkedések meghatározása
3. Előre indexeli-e az adatbázist a szállító? Tudja-e fogadni az adatok szállítója által előindexelt adatbázist a többi szállító?
4. Az integrált könyvtári szoftver szállítója tudja-e fogadni és feldolgozni az adatok szállítója által szállított adatbázis adatait?

A profilírozás körébe tartozik annak eldöntése, hogy MARC-formátumot használunk-e. Ha igen, melyik mezőbe, mely adatelemek kerülnek be és a szoftverünk képes-e azt az adott mezőben indexelni. A betöltésre használt szoftver képes-e egyáltalán a MARC-nak megfelelő betöltésre?

A profilírozás legjobb módszerének a különböző résztvevők kombinációja bizonyult. Ezt követően aztán a tagkönyvtárak munkatársainak kell felülvizsgálniuk a profilírozást, figyelembe véve a helyi igényeket és preferenciákat.

Testreszabott adatfeldolgozás

1. Szükség lesz-e utólagos adatfeldolgozásra, ha a konzorcium közvetlenül szerzi be és az integrált rendszer szállítója vagy a konzorcium személyzete tölti be az adatokat? Ez ugyanis szükséges lehet ahhoz, hogy elkerülhető legyen az adatbázis idegenségének érzete a felhasználókban: „Ez a verzió nem úgy néz ki és nem úgy működik, mint amit megszoktam.”
2. Ki fogja elvégezni ezt a munkát? Az adatbázis szállítója, a integrált rendszer szállítója, vagy a konzorcium személyzete?

Hardver

1. Hogyan választják ki és finanszírozzák a hardvert?
2. Hol lesz elhelyezve?
3. Az egyedi hardvert központilag specifikálják és finanszírozzák-e?
4. A használt termékek/szolgáltatások megkövetelte azonos hardver szükségesség teszi-e a központi finanszírozást?
5. Felállít-e a konzorcium vagy a szállító a hardverre vonatkozó szabványokat?

A hardver központi finanszírozása nagy kezdeti lökést adhat a résztvevők azonos platformon és azonos szállítótól történő hardver-ellátásában. Ez leginkább akkor történik meg, amikor közös integrált könyvtári rendszert vásárolnak az egész konzorciumnak. Az ilyen megoldás azonban azt a hamis látszatot keltheti, hogy az egyes intézmények biztonságosan el vannak látva hardverrel és nehézséget okozhat, amikor helyi finanszírozást kellene a fenntartóknál a hardver megújítása érdekében elérni.

Hozzáférés

1. Az adatbázisokhoz való jogosultságot csak IP címek alapján ellenőrzik-e?
2. Kikövetelik-e a felhasználók proxy szerver és jogosultság-azonosítási szolgáltatás kiépítését, hogy helyi internet-szolgáltatójuk útján is elérhessék az adatbázisokat?
3. A jogosultság megállapítása egyetlen, központi helyen történik-e?
4. Elosztják-e a jogosultság megállapítását a konzorcium tagjai között?

Az IP címek alapján történő ellenőrzés igen egyszerű, de növekszik a helyi internet-szolgáltatójuk útján bekapcsolódó felhasználók köre.

A helyi jogosultság-azonosítás több rugalmasságot enged abban, hogy a helyi olvasói adatbázis alapján a renitenseket, a notórius tartozókat kizárjuk a szolgáltatásból,

5. Rendelkezésre bocsátja-e a többi szállítónak az integrált könyvtári rendszer szállítója rendszerének alkalmazás-programozási interfészét és/vagy Z.39.50-es szabvány szerinti protokollt használ az állományadatok különböző rendszerek közötti megosztására?
6. Lehet-e a rendszerben olyan szabványos cikk-azonosítókat használni a kérés és a továbbítás támogatására, mint a SIDAC/SICI, vagy a DOI-t (Digital Object Identifier). Van-e lehetőség az ilyen azonosítók alapján megvalósítható termékek és adatbázisok közötti összekapcsolásokra? Az állományadatoknak ugyanúgy hozzá kell tartozniuk az egyes folyóiratcikkhez és az adatbázisok bibliográfiai leírásaihoz, mint ahogy meg kell jelenniük az OPAC-okban. A korszerű konzorciumokban azon kell dolgoznunk, hogy a felhasználók számára (a megjelenítésben is) integráljuk egymással az állományadatokat, a bibliográfiai adatokat és a teljes szöveget.

A folyóiratok állományadatai

1. Hozzáférhetőek lesznek-e a helyi integrált rendszerekben található folyóirat-előfizetési adatok a konzorcium felhasználói számára függetlenül attól, hol található az adatok? Ha igen, központilag vagy helyi adatbázisokban tárolják-e ezeket az adatokat?
2. Az állományadatok alapján nyújtanak-e könyvtárközi kölcsönzést konzorciumon belüli és azon kívüli felhasználóknak?
3. Elősegítik-e az állományadatok, hogy a felhasználók maguk kérjenek dokumentumokat a dokumentum-szállítóktól és az elektronikus folyóiratok szállítóitól?
4. Megakadályozza-e az integrált rendszer szállítója által használt (saját) protokoll, hogy össze lehessen kapcsolni a helyi állományadatokat a más szállítóktól vásárolt bibliográfiai adatbázisok adataival?

Szolgáltatás/protokoll/kliensek

1. Támogatja-e a rendszer, vagy kell-e támogatnia a következőket/azok valamelyikét?
  - a) WWW, Lynx. Kell-e grafikus böngésző?
  - b) VT100-as terminál-emuláció;
  - c) Windows, Macintosh, Unix kliens;
 Sajnálatos módon nem tudunk teljesen függetlenek lenni a használt böngészőtől. Az Internet Explorer és a Netscape közötti különbségek befolyásolják választásunkat.

Dokumentáció, képzés, PR

1. A fentieket a konzorcium munkatársai biztosítják-e?
2. Egy, az egész konzorciumot átfogó bizottság látja-e el ezeket?
3. Kiadják-e külső vállalkozónak?
4. Lehet-e ez része az adatbázisok szállítóival kötött szerződéseknak?
5. A konzorcium saját képzéseit egy központi helyen, regionálisan, a Weben nyújtja-e?

A központosítás sok duplikációtól kíméli meg a konzorciumot, viszont nincs meg a közvetlen kapcsolat a felhasználókkal. Ha külső vállalkozónak adjuk ki a feladatok egy részét kevesebb munkaerőre

van szükség, de kérdés, hogy tartalmaz-e a konzorcium költségvetése ilyen előirányzatot?

Következtetések

Nincs az a tervezés, bármennyi energiát és időt fordítsunk is rá, amely garantálná a sikert az egész konzorcium számára. Ha túl sok a tervezés, esetleg képtelenek vagyunk reagálni a kihívásokra, kedvező lehetőségeket mulasztunk el. Később ez a konzorciumi munka erkölcsi támogatását gyöngíti. Nem létezik kifogástalan konzorciumi szervezet, ahogy nincs hibátlan szerződés, licenc sem, ami igaz az adatbázisokra, keresőeszközökre és más eszközökre is. Ami bizonyos, csupán annyi, hogy minden napról napra változik.

MEGJELENT

A személyek neve mint a katalógusok besorolási adata az egyes országok gyakorlatában című, 1984-ben magyar nyelven kiadott IFLA segédlet újabb utánnomása.

A kiadvány nyelvterületenként, országonként, illetve ezen belül etnikai csoportonként veszi számba a személynevek fajtáit, alkotórészeit és járulékos elemeit, majd pontos tájékoztatást ad arról, hogy a megfelelő nemzeti katalógizálási gyakorlat szerint, melyek azok az elemek, amelyeket elsőként kell szerepeltetni a névben és a további elemek milyen sorrendben irandók le.

Ára: 2600.- Ft, amely az ÁFA-t is tartalmazza.

*Megrendelhető: Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézet
(Budapest 1827 Budavári Palota F épület)*

Telefon/fax: 487-8643

E-mail: kasa@oszk.hu

KLASSZIKUSOK AZ INTERNETEN -- A Random House 100 klasszikus művet szándékozik online kiadás formájában az interneten megjelentetni, ezzel konkurenciát támasztva a hagyományos könyvkiadásnak.

(www.prim.hu/online/cikk.prm?id=13849)